

Wojciechowski, Mieczysław

"Landräte in Ostpreussen. Ein Beitrag zur Verwaltungsgeschichte des Samlandes", Klaus von der Groeben, Köln-Berlin 1972 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 278-280

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Na koniec należy też zaznaczyć, że niektóre nazwiska autorów czy też wydawców pominięto w indeksie, a także i to, że we wstępie, pióra Klemensa Wiesera, zawierającym między innymi podziękowanie dla bibliotek, które udzieliły pomocy w pracach uzupełniających nad tą bibliografią, należało chyba wiernie przetłumaczyć nazwę Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku.

Mimo wysuniętych powyżej zastrzeżeń bibliografia Lampego jest z całą pewnością pozycją wartościową i niezwykle pomocną dla badaczy dziejów Zakonu. Istniejące luki, zwłaszcza dla pruskich enklaw Zakonu, można uzupełnić selektywnymi bibliografiami polskimi czy też znakomitą i powszechnie cenioną bibliografią Ernesta Wermkego.

Na koniec wreszcie należy gorąco zachęcić wydawców tej bibliografii do jej kontynuowania.

Maksymilian Grzegorz

Klaus von der Groeben, *Landräte in Ostpreussen. Ein Beitrag zur Verwaltungsgeschichte des Samlandes*, Köln—Berlin 1972, Grote, ss. 148.

Klaus von der Groeben pełnił funkcję landrata królewieckiego w latach 1936—1939 oraz landrata sambijskiego w latach 1939—1945. Landratúra sambijska (*Samland*) powstała w 1939 roku z połączenia dotychczas samodzielnych landratur królewieckiej i rybackiej (*Fischhausen*). Praktyczna działalność Groebena jako landrata i wypływające stąd obserwacje i doświadczenia oddziaływały niewątpliwie inspirująco na powstanie publikacji, będącej przedmiotem niniejszego omówienia.

Książka Groebena jest poświęcona działalności landratów na terenie landratur królewieckiej i rybackiej, obejmujących terytorium Sambii, w latach 1862—1945. Na obszarze tym znajdowała się także stolica prowincji Prusy Wschodnie — Królewiec, co wywierało istotny wpływ na losy wspomnianych landratur. Ze wstępu do pracy wynika, że autor zajął się przede wszystkim rolą landratów w zarządzaniu podległych im terenów oraz analizą cech osobowości landratów, uzewnętrzniających się w praktycznym działaniu. Takie ujęcie tematu pociągnęło za sobą określone konsekwencje merytoryczne i konstrukcyjne.

Konstrukcja omawianej publikacji obejmuje dwie zasadnicze części: I — Sambia i jej zarząd (ss. 13—68); II — Życiorysy wybranych landratów (ss. 69—105). W części I autor pomieścił wiele zagadnień dotyczących Sambii oraz roli landratów, spośród których na uwagę zasługują: rys historyczny Sambii od X wieku (1,5 strony tekstu), opis krajiny od strony krajoznawczej, struktura gospodarcza, zagadnienia społeczne, organizacja landratur, polityka gospodarcza i społeczna poszczególnych landratów. Próba omówienia tych problemów okazała się w wielu przypadkach chybiona, głównie z powodu zbyt ogólnikowego ujęcia. W tym miejscu podkreślić należy, że część I pracy obejmuje zaledwie 56 stron tekstu. Zastrzeżenia budzi krótki zarys historii Sambii, w którym autor zbyt ogólnikowo a zarazem w sposób uproszczony przedstawił podbój Prus przez Zakon Krzyżacki oraz pokojową koegzy-

stencję obu tych czynników na przestrzeni wieków. Zaufanie do wywodów autora podważa także fakt rażąco błędnej daty śmierci św. Wojciecha (zamiast roku 997 autor podaje datę 886 — s. 13).

Poważnym mankamentem tej części pracy jest także pobieżne omówienie kapitałnych dla Prus Wschodnich, a więc także dla Sambii, problemów społecznych i politycznych, jak: ucieczka miejscowej ludności na zachód i za ocean (*Ostflucht*), udział landratów w życiu politycznym terenu, stosunek do tendencji autonomicznych w Prusach Wschodnich bezpośrednio po zakończeniu I wojny światowej, zmiana w sytuacji landratów po 1933 roku. Co prawda autor przedstawia rozbieżności między niektórymi landratami a NSDAP, ale ze względu na wagę tego problemu należałoby sytuację w Sambii w latach 1933—1945 przedstawić znacznie szerzej.

Najbardziej cennym fragmentem I części pracy jest niewątpliwie rozdział poświęcony bezpośrednio landratom oraz systemowi zarządzania Šambii przez odpowiednie urzędy. Dość szczegółowo omawia autor zakres kompetencji landratów oraz relacje zachodzące między władzą państwową a samorządową. W tym miejscu autor przytoczył wiele przykładów konkretnej działalności landratów w terenie (szczególnie na polu gospodarczym), scharakteryzował sprawy finansowe landratur, omówił próby reform i usprawnienia zgłaszane przez niektórych landratów do swoich władz zwierzchnich.

Przy omawianiu roli landratów w życiu Sambii autor podejmuje polemikę z twierdzeniem, że landraci wschodniopruscy, a więc także sambijscy, wywodzili się ze szlachty, czyli byli obrońcami interesów politycznych i klasowych tej warstwy społecznej. Groeben stara się udowodnić nieprawdziwość powyższego twierdzenia, przedstawiając jako koronny argument fakt, że spośród 20 landratów sambijskich z lat 1862—1945, „jedynie” 9 pochodziło z rodzin szlacheckich, a z ogólnej liczby 20 landratów „jedynie” 7 urodziło się w Prusach Wschodnich (s. 25). Jest rzeczą oczywistą, że przedstawione przez Groebena dane nie są w stanie zmienić naszych poglądów na temat roli landratów w utrwalaniu uprzywilejowanej pozycji społecznej i politycznej szlachty w Prusach Wschodnich, a więc także w Sambii. Nie zasługują na zaufanie także rozważania Groebena na temat wyjątkowych walorów osobistych landratów, przy czym autor nie szczędi przykładów troski landratów o robotników rolnych, przyjacielskiego stosunku do podległych sobie urzędników itp. Jest rzeczą godną podkreślenia, że autor nie odnotował w pracy ani jednego przypadku w postępowaniu lub osobowości landrata, który zasługiwałby na naganę lub napiętnowanie.

Ta gloryfikatorska tendencja w odniesieniu do landratów znalazła swoje apogeum w części drugiej pracy. Tu autor przedstawił życie i działalność 6 wybranych przez siebie landratów: Manfreda v. Hüllessema, Roberta v. Keyserlingka, Adolfa v. Batockiego, Manfreda v. Brünnecka, Adolfa Hofera i Friezta Dietlofa von der Schulenburga. W poszczególnych życiorysach przedstawiono środowisko rodzinne wybranych landratów, przebieg studiów i pracy w administracji, a także wiele innych szczegółów z ich działalności. Najwięcej uwagi poświęcił autor dwom landratom: Batockiemu i Schulenburgowi. Przy kreśleniu sylwetki Batockiego Groeben szczególnie uwypuklił jego rolę w „obronie” Prus Wschodnich przed „zakusami” ze strony Polaków oraz bliżej niezidentyfikowanych „czerwonych oddziałów”. Przy omawianiu życia

i działalności Schulenburga autor wy dobył przede wszystkim jego udział w ruchu 20 lipca 1944 roku. We wszystkich życiorysach Groeben podkreślał pozytywne cechy landratów, tylko w odniesieniu do Adolfa Hofera zdobył się na słowa krytyki twierdząc, że nie potrafił się on uporać z gospodarką finansową landratury rybackiej w latach 1923—1931. Typowym przykładem tendencji idealizowania landratów przez Groebena może być fragment biografii hrabiego Manfreda v. Brünnecka — landrata królewieckiego w latach 1907—1916: „Wobec ludzi występował nie jako biurokrata lub właściciel ziemski lecz jako zwykły człowiek, z którego promieniowała harmonia polegająca na ufności w Bogu. Ten szlachcic był zawsze pokornym chrześcijaninem. Na ulicy wiejskiej zawsze pierwszy pozdrowiał przechodzącą osobę. Dla każdego miał przyjazne słowo i każdemu służył pomocą. Znał radości i troski każdego domu we wsi” (ss. 95—96).

Wspomniane wyżej tendencje w pracy Groebena wynikają nie tylko z mentalności autora i jego poglądów, lecz znajdują dodatkowe uzasadnienie w bazie źródłowej pracy. Jak wynika z dołączonego do pracy wykazu, autor wykorzystał dość bogatą literaturę przedmiotu, sięgnął do materiałów archiwalnych (*Geheimes Staatsarchiv* Berlin-Dahlem, *Göttinger Archivlager*, *Bundesarchiv* Koblenz), ale w dużym stopniu korzystał ze wspomnień osób związanych z Sambią. Spośród 31 relacji, odnotowanych we wspomnianym wykazie, aż 10 pochodziło od osób pozostających w stosunku pokrewieństwa do opisywanych w pracy landratów (m.in. wdowy po landratkach, wnuczki itp.). Jest rzeczą bezsprzeczną, że bezkrytyczne korzystanie ze wspomnień osób, związanych więzami rodzinnymi z bohaterami książki, musiało doprowadzić do gloryfikatorskiego ujęcia działalności landratów.

Czytelnika polskiego niewątpliwie zainteresuje stanowisko Groebena w sprawie Polski i słusznych praw Polaków do Warmii i Mazur. Aczkolwiek praca traktuje o Sambii — terenie, który leżał poza zasięgiem walki narodowowyzwoleńczej ludności polskiej, Groeben znajduje, przy omawianiu sytuacji w Prusach Wschodnich, okazję do zmanifestowania swojej postawy w sprawie polskiej. Tak więc czytamy w różnych miejscach książki o *polnische Annektionswünsche* (s. 34), *Annektionsgelüste Polens* (s. 45), *handstreichartige Übergriffe der Polen* (s. 69), *Friedensdiktat* w odniesieniu do traktatu wersalskiego, z racji oddzielenia Prus Wschodnich od Rzeszy „korytarzem” (ss. 45, 89). Nie widać także merytorycznego związku między działalnością landratów w Prusach Wschodnich do kwietnia 1945 roku a informacjami o ich dalszych losach w Republice Federalnej Niemiec na tle wzmianek o *Heimatvertriebene*.

Praca Klausu von der Groebena może zainteresować czytelnika z uwagi na obfity materiał dotyczący zagadnień zarządzania Sambią w latach 1862—1945 oraz bogate dane biograficzne o landratkach z tego terenu. Przedstawione w niniejszej recenzji braki książki Groebena, głównie zaś powierzchowne ujęcie wielu problemów oraz wyidealizowanie postaci poszczególnych landratów, ograniczają w sposób istotny jej przydatność dla badaczy dziejów Prus Wschodnich.

Mieczysław Wojciechowski